

De weide- en akkervogels hebben het moeilijk in het Nederlandse landschap, dat steeds monotoner wordt. Over stijgen en dalen in de vogelconjunctuur.

Rob Biersma

Veranderingen in de vogelstand

"Van alle dieren die in 't veld leven", schrijft Jac. P. Thijssen in het Vogeljaar (1903), "zijn de vogels het minst schuw. Er zijn stellig meer muizen dan mezen in Nederland, maar voor één muisje dat u in de loop van 't jaar ziet weghuppelen tussen 't hoge gras, kunt u honderd mezen te zien krijgen."

De reden daarvoor is niet moeilijk te bedenken, aldus Thijssen: "Vertrouwend op de gemakkelijheid, waarmee ze zich uit de voeten kunnen maken, wagen zij het ons tot op zeer korte afstand te naderen." Hij raadt beginnende vogelaars dan ook aan de verrekijker thuis te laten: "Als u daar te vroeg mee begint, leert u nooit voorzichtigheid en houdt u letterlijk en figuurlijk de vogels op een afstand."

Wat voor vogelsoorten zag die beginnende vogelaar dan in

Thijsses tijd? Grotendeels dezelfde vogels als de tegenwoordige vogelliefhebber. Maar in heel andere aantallen. Merels bijvoorbeeld waren nog lang niet zo mak als in onze tijd. In de vorige eeuw waren merels zelfs schuwe bosvogels die je nauwelijks te zien kreeg. Pas toen hij zijn schuwheid aflegde, werd hij de algemene vogel die in geen plantsoen en stadstuin ontbreekt. En het kan nog sterker. Er zijn vogelsoorten die nu zeer algemeen zijn, maar die Thijssen zelfs in zijn gehele leven - hij stierf in 1945 - vrijwel niet te zien kreeg. Zo veroverde in de jaren vijftig de Turkse tortel stormenderhand Europa. Het is nu een van de meest algemene stadsduifjes.

Een heel recente verschijning is de nijlgans, een kleine, alerte gans met een zwarte oogvlek, waarvan het broedgebiet oorspronkelijk in Afrika lag. In de Vechtstreek is de nijlgans de laatste tien jaar een algemene vogel geworden, broedend in de ruigestukken van grote stadsparken en wilde hoekjes nabij weilanden. Nog wonderlijker is de

opmars van de halsbandparkiet in de drie grote steden. Een felgroene parkiet, waarschijnlijk ontsnapt uit dierentuinen, die druk kwetterend in groepjes door parken en tuinen vliegt. Ze nestelen in boomholten.

Ook andere cultuurvolgers gaat het voor de wind. Sinds de blauwe reiger de stadsvijvers heeft ontdekt - en ze niet meer worden bejaagd - zijn er meer dan ooit tevoren.

Ook de fuut is de stad binngetrokken en broedt nu tussen de woonboten in de Amsterdamse grachten. Eksters en vlaamse gaaien, vroeger echte bosvogels, veroveren de parken. De ekster zie je zelfs op het strand. De kleine mantelmeeuw, vroeger een uitgesproken kustvogel, grist tegenwoordig een stuk brood van de voertafel.

Omgekeerd zijn ook veel soorten sinds Thijsses tijd verdwenen. De griel, een schuwe duinvogel, komt allang niet meer in Nederland voor. Ook de kwak, een kleine schuwe reiger, is verdwenen. De ortolaan, een sierlijk vinkje van boomgaarden en hagen, zal de volgende eeuw niet meer halen.

Is er bij deze veranderingen een trend te zien? Worden, zoals bij planten, de algemene soorten steeds algemener en de zeldzame steeds zeldzamer? Is er bij de vogels ook zoiets als braam, brandnetel en bochtige smele? "Nee", zegt Frank J.A. Saris, directeur van SOVON (Samenwerkende Organisaties Vogelonderzoek Nederland), "zo eenvoudig ligt het bij vogels niet.

Eksters

Met sommige algemene soorten gaat het zelfs slecht. Neem de huismus. Die laat al jaren een afnemende trend zien. Dat komt door andere bouwwijzen van woningen, de mussen vinden geen plek meer om hun nest te bouwen. Vroeger had je andere dakpannen dan tegenwoordig. Onder een halflosse pan bij de dakgoot konden ze hun nestje maken. Maar met de tegenwoordige dakpannen gaat dat niet meer zo makkelijk. En in veel nieuwbouwwijken vind je alleen platte daken. Daar hebben huismussen niets aan."

Andere algemene soorten die al jaren in aantal afnemen zijn de kapmeeuw en de zilvermeeuw. Saris: "Dat heeft waarschijnlijk te maken met het afdekken van vuilnisbelten. Er is een tijd geweest dat open vuilnisbelten een tafeltje-dekje voor meeuwen vormden. Bij de zilvermeeuw komt er nog bij dat de vos in de Hollandse duinen is verschenen. De zilvermeeuwkolonies die je daar had zijn nu verdwenen. De kokmeeuw heeft vooral te lijden onder de verdroging. De weilanden zijn door de ontwatering een stuk droger dan vroeger. Kokmeeuwen zijn nooit echt goede wormenjagers geweest, maar in droge weilanden lukt het ze helemaal slecht."

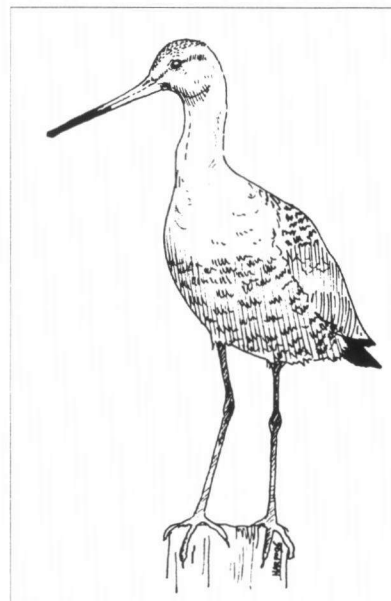
De grondwaterstanden van veel weilanden zijn op verzoek van de

boeren de afgelopen decennia door de polderbesturen verlaagd zodat de boeren met zwaarder materieel het land op kunnen. Alle weidevogels hebben daaronder te lijden. Hans Peeters, voorlichter bij Vogelbescherming, constateert al jaren een gestage teruggang van typische weidevogels als grutto, kemphaan, watersnip, zomertaling en tureluur.

Raaigras

Peeters: "Je ziet die soorten zich langzamerhand terugtrekken in natuurreservaten als Lauwersmeer en Polder IJdoorn bij Amsterdam. De weilanden van de boeren worden steeds monotoner, er zijn geen kruiden meer, alleen nog maar Engels raaigras. De slootkanten zijn smal, er is nauwelijks dekking. Het typische nat-drassige van vroegere weilanden is helemaal aan het verdwijnen. De boeren komen steeds vroeger maaien, waardoor broedsels verloren gaan. En ook de mestinjectie is een ramp. Goedbedoeld om het milieu te sparen en de ammoniakemissies laag te houden, maar de jongen van veel weidevogels kunnen de messen van de injector vaak niet ontlopen."

Met andere weidevogels, zoals de lepelaar en de ooievaar, gaat het daarentegen weer redelijk, maar alleen door veel hulp van de natuurbescherming. De ooievaarstand is geheel kunstmatig door ooievaarcentra omhooggebracht en zowaar, van de tweehonderd paar zijn er nu enkele die samen met de wilde uit het buitenland naar Afrika trekken. Peeters: "We zijn die ooievaarcentra nu langzamerhand aan het

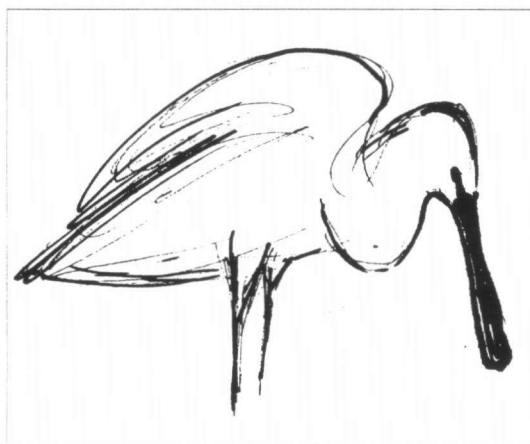
Grutto

Tekening: Harvey van Dijk

afbouwen. Ze moeten het nu op eigen kracht redden." De lepelaar doet het goed, ondanks het verschijnen van de vos, die in een aantal gevallen kolonies heeft verjaagd. Maar op alle Waddeneilanden - waar de vos afwezig is - heeft de lepelaar nu kolonies. Polderbesturen helpen mee met de aanleg van vistrappen, zodat stekelbaarsjes uit het zoute water naar binnen komen - het hoofdvoedsel van de lepelaar. Peeters: "Daarnaast zorgt Vogelbescherming er via onze internationale organisatie 'Birdlife' voor dat de trekroutes beschermd blijven. In Frankrijk worden pleisterplaatsen aangekocht en we zijn ook in Afrika actief."

Kerkuil

Eenzelfde succesverhaal geldt voor de kerkuil, in het Engels treffend BARN OWL genoemd (schuuruil), omdat hij hoofdzakelijk in boerenschuren voorkomt. In de rationelere schuren van tegenwoordig vond hij nauwelijks broedgelegenheid meer. Door voorlichtingscampagnes bij boeren en door het plaatsen van nestkasten is de kerkuil er weer redelijk bovenop gekomen.

Lepelaar

Tekening: R. Veltkamp

Maar het zijn slechts incidenten bij een algemene teruggang van de vogels op het boerenland. Volgens Arend van Dijk, coördinator broedvogels bij SOVON, heeft zich in Nederland na de oorlog een ramp voltrokken bij de vogels op het platteland. Van Dijk: "Kijk naar de akkers. De grauwe gors is bijna weg. De patrijs, eens een algemene vogel, is zeldzaam geworden. Kwartel, gele kwikstaart, veldleeuwerik - ze zijn er nog wel, maar zo weinig meer."

SOVON beschikt vanaf de jaren zestig over betrouwbare telreeksen. Van Dijk: "We zien vrijwel ononderbroken teruggang bij de weidevogels en de akkervogels. Daarvoor zijn verschillende oorzaken, maar je kunt ze samenvatten met schaalvergroting. Er zijn geen akkerranden meer met onkruiden, geen heggen om in te nestelen of te schuilen, geen verspreide bomen. Als je wilt zien hoe het hier vroeger was, moet je eens langs de Nederlands-Duitse grens wandelen. Het Duitse platteland is lang niet zo gerationaliseerd als hier. Bij Boertange was laatst een zogenoemd Grensproject, waarbij je de grens langsliep en luistert: een geelgors! Waar zit hij? Ach, in negen van

De meest voorkomende broedvogels van Nederland.
Geschatte aantallen broedparen, x 1.000

1.	merel	800
2.	huismus	800
3.	houtduif	500
4.	vink	400
5.	roodborstje	400
6.	koolmees	400
7.	spreeuw	300
8.	wilde eend	300
9.	kievit	200
10.	boerenzwaluw	200
11.	pimpelmees	200
12.	winterkoning	200
13.	heggemus	200
14.	ringmus	200
15.	tijftjaf	200

de tien keer aan de Duitse kant. En in de Ooypolder bij Nijmegen hetzelfde. De Duitse Ooy is veel rijker. Alles zit er nog. Maar ja, je ziet het meteen: kleinschaliger, meer heggen, minder maïs." Gelukkig oefent het grootschalige landschap juist een aantrekkingskracht uit op andere soorten vogels: ganzen. Met het wegvallen van de ergste jacht is het de ganzen de laatste jaren voor de wind gegaan. En ze voelen zich in Nederland steeds beter thuis. Kees Koffijberg van SOVON zag

de afgelopen decennia alle ganzensoorten toenemen. Koffijberg: "De meeste soorten zitten nu al een jaar of vijf op een stabiel niveau. Alleen de brandgans vertoont nog groei. De ganzen komen bijna allemaal uit noordelijke streken. Ze vinden hier 's winters vol-

doende voedsel door de verbeterde graskwaliteit. De monotone grasvlakten, die voor de weidevogels een nadeel zijn, vormen voor ganzen juist een voordeel." Met de moerasvogels gaat het daarentegen slecht. Alleen de blauwborst en de kleine karekiet zijn toegenomen, allebei soorten die van droge moerassen houden. Maar met de grote karekiet, eens de algemene karekiet, gaat het slecht.

Arend van Dijk: "Het is moeilijk verder terug te kijken dan tot de jaren zestig, dus voordat SOVON met systematische tellingen begon. We moeten het doen met kwalitatieve beschrijvingen. Dus als de vogelkenner Lebrecht voor de oorlog over de Biesbosch schreef dat hij staande op een keet tien grote karekieten kon horen, dan kun je ongeveer schatten hoeveel er per vierkante kilometer broedden. Nu mag je al blij zijn als je er twee hoort."

Saris: "Als wij niet voor harde cijfers zouden zorgen, dan zouden volgende generaties niet meer weten hoe het vroeger was. Roofvogelkenners hebben het vaak over een verhoogde stand van wintergasten tijdens muizenjaren, als er erg veel muizen zijn. Muizenjaren? Welke muizenjaren? Noem je dit muizenjaren, vragen de oude kenners dan. De muizenjaren van nu zijn kennelijk ook allang niet meer wat ze geweest zijn. Maar ja, dat weet je niet, als je het niet zelf hebt meegemaakt. Iedere generatie heeft zo zijn eigen referenties. Dat is de ingebouwde inflatie van ons meetsysteem."

(Copyright: NRC-Handelsblad)

Kerkuil

Tekening: E. Hazebroek